

KANT VE METAFİZİK PROBLEM*

Martin Heidegger

Çeviri

Zehragül Aşkın*, Rahman Akalın*

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Bölümleri

Aşağıdaki araştırma, temel ontolojinin bir sorunu olarak metafiziğin problemini gözler önüne sermek için Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'ni metafiziğin temellendirilmesi olarak yorumlamayı amaçlamaktadır.

Temel ontoloji, sonlu insan özünün ontolojik açıdan çözümlenmesi anlamına gelir. Bu ontolojik çözümlenme, “insanın doğasına ait” metafizik için temel hazırlamalıdır. Temel ontoloji, metafiziğin olanaklılaşması için gerekli olan insan(sal) *Dasein*'in(ın) metafiziğidir ve tüm antropoloji türlerinden, felsefi antropolojiden de temelden ayrışır (ayrılır). Bir Temel ontoloji idesini (fikrini) açıklamak demek, *Dasein*'a ilişkin tanımlı ontolojik çözümlenmeyi kaçınılmaz bir gereksinim olarak görmek ve bu yolla temel ontolojinin “insan nedir?” biçimindeki somut soruyu hangi amaçla ve hangi tarzda, hangi sınırlama içerisinde ve hangi koşullar altında sorduğunu açıklığa kavuşturmak demektir. Ancak bir fikir öncelikle bir olguyu ya da olayı aydınlatma gücüne dayanarak beliriyorsa, temel ontoloji idesi de bir metafiziğin temellendirilmesi olarak “*Saf Aklın Eleştirisi*”nin bir yorumunda kendini savunmalı ve göstermelidir.

*Martin Heidegger. Kant und Das Problem Der Metaphysik. Vittorio Klostermann GmbH-Frankfurt am Main. 1991.s.1-18

*Doç. Dr. Mersin Üniversitesi Felsefe Bölümü, zgerdoganaskin@gmail.com

* Arş.Gör. Mersin Üniversitesi Çeviri Bölümü, akalinra@hotmail.com

Bu noktada, “temellendirmenin” aslında neyi ifade ettiği, peşinen açıklanmış olmalıdır. Bu ifade, anlamını inşaat terminolojisinde bulmaktadır. Gerçi metafizik, mevcut bir bina değildir, ancak bütün insanların içinde “doğal tesis” olarak gerçektir; reeldir. O halde metafiziğin temellendirilmesi, bu doğal metafiziğin altına bir temel koymak; başka bir anlatımla daha önce konmuş temeli yenisiyle değiştirmek anlamına gelir. Sadece bu düşünce bile, adeta hazır; bitmiş bir bina için dayanakları temin etmiş gibi; temellendirme fikrine uzak düşmektedir. Temellendirme, daha çok inşa planının kendisinin tasarlanmasıdır. Bir bütünlük içinde bu plan, inşanın neyin üzerinde ve nasıl kurulacağını gösteren bir kılavuzdur. Ancak yine de inşa planının tasarlanması olarak metafiziğin temellendirilmesi, bir sistemin ve onun alanlarının boş yere üretilmesi değildir. Metafiziğin temellendirilmesi, metafiziğin içsel olanaklılığının; mimari sınırlarının belirlenmesi ve ortaya konması; eş deyişle metafiziğin özünün somut olarak belirlenmesidir. Tüm özsel belirlemeler, zaten öncelikle özsel zeminin açığa çıkarılmasıyla tamamlanır.

O halde metafiziğin içsel olanaklılığının tasarımı olarak temellendirme, ortaya konan zeminin (temelin) taşıyıcı özelliğini kaçınılmaz olarak etkinleştirmedir. Bunun olup olmadığı, oluyorsa nasıl gerçekleştiği, bir temellendirmenin kökenselliği ve yayılımının ölçütüdür.

Saf Aklın Eleştirisi'nin buradaki yorumu, metafiziğin kökeninin kökenselliğini gün yüzüne çıkarmada başarılı olursa, bu kökensellik özüne uygun olarak gerçekten anlaşılmış olacaktır. Ancak bunun için bu kökensellik somut olarak ortaya çıkarılmalıdır yani metafiziğin temellendirilmesi tekrar etmelidir.

Metafizik “insanın doğasına” aitse ve bununla olgusal olarak varoluyorsa, her hangi bir biçimde çoktan oluşmuştur. Metafiziğin kesin olarak temellendirilmesi, bu yüzden hiçbir zaman hiç'ten hareketle değil, ona olanakları gösteren bir aktarımın gücü ve güçsüzlüğü içerisinde gerçekleşir.

Kendi içinde saklı bir aktarımla olan bağıntısıyla birlikte her temellendirme, eski ancak aynı ödevin türevi olan diğer ödevlerle ilişki içindedir. Öyleyse metafiziğin temellendirilmesi olarak *Saf Aklın Eleştirisi*'nin yorumu olan bu çalışma, bunu dörtlü bir bölümlerde gün yüzüne çıkarmayı denemektedir:

1. Başlangıçta Metafiziğin Temellendirilmesi.
2. Uygulamada Metafiziğin Temellendirilmesi.
3. Kökenselliği İçerisinde Metafiziğin Temellendirilmesi.
4. Bir Yinelenme İçerisinde Metafiziğin Temellendirilmesi.

Metafiziğin Temellendirilmesi Olarak *Saf Aklın Eleştirisi*'nin Yorumlanması Yoluyla Bir Fundamental Ontoloji İdesinin Açıklanması

Birinci Bölüm

Başlangıçta Metafiziğin Temellendirilmesi

Metafiziğin temellendirilmesine ilişkin Kantçı yaklaşımın doğuşu, şu sorunun yanıtında aranmalıdır: Metafiziğin temellendirilmesi Kant için neden *Saf Aklın Eleştirisi*'ne dönüşmektedir? Yanıt, aşağıdaki üç yan sorunun tartışılması yoluyla bir araya getirilmelidir: 1. Kant tarafından önceden bulunan metafizik kavramı, hangisidir? 2. Bu Gelenekle gelen metafiziğin temellendirilmesinin başlangıcı nedir? 3. Bu temellendirme, neden *Saf Aklın* bir Eleştirisidir?

Gelenekle Gelen Metafizik Kavramı

Kant'ın metafizik gördüğü ve içerisinde kendi temellendirmesini yapmak durumunda kaldığı bakış alanı, kabaca Baumgarten'in tanımıyla şöyle nitelendirilebilir: *Metaphysica est scientia prima cognitionis humanae principia continens*. Metafizik, insanın bilmesinin neyi kapsadığına ilişkin ilk

nedenleri içeren bilimdir¹. “İnsan bilgisinin ilk ilkeleri” kavramında özel ve öncelikle kaçınılmaz bir çift anlamlılık yatmaktadır. Ad metaphysicam referentur ontologia, cosmologia, psychologia et theologia naturalis. Bir okul kavramı olarak metafizik kavramının ortaya çıkış gerekçeleri ve tarihi, burada anlatılmayacaktır. Bu noktada meseleye ilişkin kısa bir bilgi notu, bu kavramın sorunlu içeriğini çözecek ve temellendirmede Kant’ın yaklaşımının esas anlamının anlaşılmasına zemin hazırlayacaktır².

Öncelikle “μετα τα φυσικα” (Aristoteles’in ‘fiziğe’ ilişkin makalelerinin toplu adı) ifadesinin sözcük anlamının değişerek felsefi bir nitelik kazandığı herkesçe bilinmektedir. Bu anlam değişimi, zararsız bir şey değildir; çünkü alışıldığı üzere yanlış kayda geçilir. Bu anlam kayması, bu makalelerin yorumlanmasını tamamen belli bir yöne hapsedmiş ve Aristoteles’in işlediği yaklaşımın “metafizik” olduğuna hükmetmiştir. Oysa Aristotelesçi “metafizik”te ortaya çıkan şeyin “metafizik” olup olmadığı, şüphelidir. Kant’ın kendisi de bu ifadeye doğrudan içeriksel bir anlam yüklemektedir. Buna göre “metafizik adının tesadüfen; şans eseri doğduğu düşünülemez. Çünkü bu ad, bilimle yakından ilişkilidir, φυσικς, doğa anlamına gelir. Ancak doğaya ilişkin kavramlara deneyimden başka bir yolla ulaşamayız. O halde metafizik (μετα, trans ve physica) bilimden sonra gelen bilimdir. Metafizik, adeta fiziğin alanı dışında, fiziğin ötesinde duran bir bilimdir”³.

Bu belli yorumlamaya yol açan söz konusu kitabı ifade, corpus aristotelicum içerisinde düzenlenen yazıların nesnel olarak algılanmasındaki sıkıntıdan kaynaklanmaktadır. Aristoteles’in πρώτη φιλοσοφία olarak; eş deyişle asıl felsefe, her şeyden önce felsefe yapmak olarak burada hedeflediği

¹ Metafizik, insanın bilmesinin neyi ifade ettiğine ilişkin esas nedenleri içeriyorsa ilk bilimdir.

² H. Pichler’in çalışmaları ve Christian Wolff’un ontolojisinden sonra 1910’da Kant’ın geleneksel metafiziğe ilişkin tutumu, yeniden yoğunluklu ve kapsamlı biçimde araştırılmaya başlanmıştır. Krşl. Öncelikle H. Heimsoeth’in “Die metaphysischen Motive in der Ausbildung des kritischen Idealismus. Kantstudien Bd. XXIX (1924), S 121 ve devamı” araştırmaları, ayrıca Chr. A. Crusius’da metafizik ve eleştiri. Saf aklın eleştirisinin ontolojik ön tarihine ilişkin bir başka katkı, 18. yy.da gelmiştir. (Schriften der Königsberger Gelehrten Gesellschaft III. Jahr, Geisteswiss. Kl. Hft. 3. 1926.) – Öte yandan M. Wundt’un daha geniş çaplı eseri; “Kant als Metaphysiker”. Almanya merkezli felsefenin tarihine ilişkin bir katkı da, 18. yüzyılda gelmiştir. 1924. – Kant’tan sonra metafizik tarihi bakımından Kant felsefesinin bir betimini de R. Kroner, Kant’dan Hegel’e kadar vermektedir. 1921 ve 1924. Alman idealizminde metafiziğin tarihine ilişkin krşl. Nic. Hartmann, “Die Philosophie des deutschen Idealismus. I Teil 1923, II Teil 1929. Anılan araştırmalara ilişkin eleştirel bir değerlendirme, burada olanaklı değildir. Ancak şu belirtmelidir ki; bu çalışmalar, saf aklın eleştirisinin “bilgi kuramı” olduğu konusunda ısrar etmekte, yanı sıra da metafiziği ve “metafiziksel itkileri” öne çıkarmaktadır.

³ Bkz. M. Heinze, Vorlesungen Kants über Metaphysik aus drei Semestern. Abhdgl. Der K. Sächsisch. Ges. Der Wissenschaften. Bd. XIV, phil.-hist. Kl. 1894. s. 666. (Sep. S. 186.) – Krşl.: Kant, Über die Fortschritte der Metaphysik seit Leibniz und Wolff. WW (Cassirer) VIII. S. 301 ff.

şeyin kendinden sonraki okul felsefesinde (mantık, fizik, etik) bir disiplin ve çerçeve olarak yeri yoktur; *μετα τα φυσικά*, temel felsefi bir zorluğun adıdır.

Yine bu zorluğun temeli, makalelerde açıklanan sorun ve bilgilerin özünün aydınlatılamamış olmasında yatmaktadır. Aristoteles'in kendi ifadelerine göre "ilk felsefe"nin özünün belirlenmesinde çarpıcı bir çift anlamlılık kendini göstermektedir. İlk felsefe, hem "var olan olarak var olanın bilgisi" hem de bir bütünlük içinde var olanın kendisini tanımladığı olağanüstü alanının (bölgesinin) bilgisidir.

İlk felsefenin (*πρώτη φιλοσοφία*) bu çift anlamlı kendine özgü niteliği, temelden farklı ve birbirinden bağımsız iki düşünce akışını içermemektedir. Ne biri diğeri lehine zayıflatılabilir veya yok edilebilir, ne de görünen bu ikilik çok çabuk bir uzlaşmayla ortadan kaldırılabilir. Daha çok geçerli olan, görünen bu çelişkinin nedenlerini ve var olana ilişkin bir "ilk felsefe"nin başat sorunundan çıkan bu iki belirlenimdeki birbirine aitliğin tarzını aydınlatmaktır. Bu ödev öylesine ivedidir ki; anılan bu çift anlamlılık ilk olarak Aristoteles'te ortaya çıkmamış bilakis antik felsefenin başlangıcından beri varlık problemine egemen olmuştur.

"Metafiziğin" özsel belirleyimine ilişkin bu problemi kavramak için peşinen söylenmelidir ki; metafizik, böylesine ve bir bütün olarak var olana ilişkin temel bilgidir. Bu "tanım" ise, şu problemin; daha doğrusu soruların göstergesi sayılabilir: Var olanın varlığına ilişkin bilginin özü nerede yatmaktadır? Bu bilgi, bütün içindeki var olana ilişkin bir bilgiye doğru ne derece açılım gösterir? Bu bilgi, neden yeniden varlığın bilgisinin bilgisine dönüşür? Bu nedenle "metafizik", mutlak biçimde felsefenin sıkıntıları (zorlukları) için bir ana başlıktır.

Aristoteles sonrası batı kaynaklı metafizik gelişmesini, sözde var olan Aristotelesçi sistemi devralmasına ve devam ettirmesine değil, aksine Plato ve Aristoteles'in açıkta bıraktığı noktayı anlamamasına borçludur. Bir okul kavramı olarak metafiziğin gelişimini belirleyen ve kökensel sorunsalın yeniden ele alınmasını yine ve yeniden; sürekli engelleyen iki neden vardır.

Bu nedenlerden bir tanesi, metafiziğin içeriksel olarak bölümlenmesi ile ilgilidir ve Hıristiyanlığın dindar dünya yorumundan kaynaklanmaktadır. Bu yoruma göre tanrısal nitelik taşımayan bütün var olanlar bir yaratımdır; diyesi evrendir. Diğer bütün varlıkların arasında insanın özel; kusursuz bir yeri vardır, her şey onun ruhsal kurtuluşuna ve onun sonsuz varoluşuna bağlıdır. Bu yüzden Hıristiyan dünya ve *Dasein* bilincine göre bütün var olanlar tanrı, doğa ve insan olarak kendi içinde ayrılır. Bunlar, nesnesi en yüce varlık (summum ens) olan teoloji, kozmoloji ve psikolojinin alanına girer ve metafiziğin özel alanlarını (metaphysica specialis) ortaya çıkarır. Bu disiplinlerden farklı olarak genel metafizik (metaphysica generalis); eş deyişle ontoloji, “genel içerisinde” (ens commune) var olanı kendine araştırma nesnesi yapar.

Bir okul kavramı olarak metafiziğin gelişimine etki eden diğer etken onun bilgi tarzı ve yöntemiyle ilgilidir. Metafizik, genel içerisinde var olanı ve “herkesin ilgisini çeken” (Kant) en yüce var olanı nesne yaptığı için en asil bilim, “bilimlerin kraliçesi”dir. Buradan hareketle metafiziğin bilgi tarzı en sıkı (katı) ve hiç şüphesiz bağlayıcı bir bilgi tarzı olmalıdır. Bu durum, metafiziğin uygun bir bilgi (bilme) idealiyle örtüşmesini gerektirmektedir. Aynısı “matematiksel” bilgi için de geçerlidir. Matematik, tam anlamıyla ussal ve apriori, diyesi saf us bilimidir, çünkü rastlantısal deneyimlerden bağımsızdır. Genel içerisinde var olanın bilgisi (metaphysica generalis) ve onun ana alanları doğrultusundaki bilgi (metaphysica specialis), böylelikle “salt aklın bir bilimi”ne dönüşür.

Kant, bu tür metafiziğin amacında ısrar eder ve bu amacı, “asıl metafizik”, “sonal hedefteki metafizik” olarak tanımladığı metaphysica specialis’e yerleştirir. Bütün saldırıların sürekli bu bilim içerisinde çarpışması, çelişkileri ve etkisizliği göz önünde bulundurulduğunda saf ussal bilginin kazanılmasını amaçlayan bütün uğraşlar, bu alanın içsel olanağına ilişkin soru açıklığa kavuşana kadar önlenmeli, durdurulmalıdır. Metafiziğin özsel belirlenimi anlamındaki bir temellendirme ödevi ancak o zaman gelişir (doğar). Kant metafiziğin bu özsel sınırlandırmasını nasıl kurmaktadır?

Geleneksel Metafiziğin Temellendirilmesinin Başlangıcı

Var olanda ve bir bütün olarak onun ana alanlarında bulunan “genel olan”a ilişkin salt ussal bilgi olarak metafizikte özel olana ve kısmi olana dair deneyimin ötesine geçen bir “aşma” gerçekleşir. Bu salt ussal bilgi, duyuşal olanı aşarak duyular üstü-var olanı kavramaya çalışır. Ancak metafiziğin yöntemi, “şimdiye kadar düpedüz el yordamıyla yürümek” olmuş; en kötüsü ise salt belli başlı kavramlar altında” ele alınmıştı⁴r. Metafizik, kendinden bekleneni kaçınılmaz olarak kendi sınırları dışına çıkarmaya muhtaçtır. Olmak istediği şeyi olmak konusundaki içsel olanağı metafiziğe veren nedir?

Metafiziğin içsel olanağını belirleme anlamında metafiziğin temellendirilmesi, öncelikle metafiziğin sonal amacını; eş deyişle metaphysica specialis’in özsel belirlenimini hedef almalıdır. Çünkü özel metafizik, istisnai bir anlam içerisinde duyular üstü var olanın bilgisidir. Bu tür bir bilginin içsel olanaklılığını sormak; öyle görünüyor ki; bir var olanı görünür kılma, onu açığa çıkarmanın içsel olanaklılığına ilişkin daha genel soruya geri götürür. O halde metafiziğin temellendirilmesi, var olan şeye doğru bir tutumdaki (Verhalten zum Seienden) özü saydamlaştırmaktır. Var olanın kendini kendinde göstermesi burada olur. Öyle ki var olana ilişkin bütün söylemler, buradan çıkarılabilir.

Ancak, var olana doğru bu tür bir tutumun olanağına neler aittir? Böyle bir tutumu olanaklı kılacak olana dair bir işaret var mıdır? Gerçekte doğa bilimcilerinin yöntemi bir işaret olabilir mi? Bir “ışık, onlar için doğar. Doğa bilimciler, aklın yalnızca kendi tasarımına göre ürettiği şeyi anladığını, aklın yargı ve ilkeleriyle birlikte değişmez yasalara göre işlediğini kavramışlardır. Akıl doğayı kendi sorularına yanıt vermeye zorlar. Ancak aklın kendi başına doğayı tahakküm altına alamayacağı, doğa bilimciler tarafından anlaşılmıştır”⁵. Belli bir doğanın “önceden tasarlanmış planı” her şeyden önce var olanın varlık anlayışını önceden belirler, her araştıran soru, var olana doğru tutum alabilmelidir. Var olanın bu geçici (vorgängig) varlık planı, doğanın ilgili biliminin temel kavramlarına ve temellerine çizilmiştir. Buna göre var olana doğru tutumu (ontik bilgiyi) olanaklı kılan, varlık anlayışını önceden anlamak; diyesi ontolojik bilmedir.

⁴ BXV.

⁵ B XIII f.

Matematiksel doğabilimi, ontik deneyim ile ontolojik bilgi arasındaki bu temel koşul bağıntısına dair fikir vermektedir. Ancak doğabilimin işlevi, metafiziğin temellendirilmesine gelindiğinde biter. Çünkü bu koşulsal bağıntıya ilişkin yukarıda anılan işaret, sorunun çözümü değil, aksine bu bağıntının öncelikle temel bir genelleme içerisinde hangi yönde aranması gerektiğine dair bir veridir. Bu koşulsal bağlantının yalnızca orada bulunup bulunamayacağı ya da eninde sonunda bulunup bulunamayacağı; diyese *Metaphysica Specialis* idesinin tamamen positif (bilimsel) bilgi kavramına uygun olarak tasarlanıp tasarlanamayacağı, hemen hemen belirecektir.

Metaphysica Specialis'in içsel olanağının tasarımı, ontik bilginin olanaklılığına ilişkin soru üzerinden ontik bilgiyi olanaklı kılan şeyin olanaklılığı sorusuna çıkmaktadır; bağlanmaktadır. Ancak bu sorun, geçici varlık anlayışı; diyese en geniş anlamıyla ontolojik bilgi problemidir. Ontolojinin içsel olanağı problemi ise, *Metaphysica Generalis*'in olanağı sorusunu kapsamaktadır. *Metaphysica Specialis*'e dair bir temellendirme denemesi, kendi içinde zorunlu olarak *Metaphysica Generalis*'in özü sorusuna geri götürülecektir.

Ancak Kant, metafiziğin temellendirmesine girişmekle kendini doğrudan Aristoteles ve Platon'la diyalog içine sokmaktadır. Bununla birlikte ontoloji, ilk kez problem halini almaktadır. Geleneksel metafizik binasındaki ilk ve en derin sarsıntı, böylelikle yaşanmıştır. Belirsizlik ve kendiliğinden anlaşılabilirlik kaybolmaktadır. *Metaphysica Generalis* şimdiye kadar genel anlamdaki varlığa (*ens commune*) ilişkin “genelleme”den bu belirsizlik ve kendiliğinden anlaşılabilirlik içinde söz etmiştir. Temellendirme sorusu, ilk önce genelleştirmenin tarzı; bununla birlikte varlık tasarımı bilgisinde yatan aşmanın niteliğine ilişkin açıklığı talep eder. Bizzat Kant'ın problemi berraklaştırmayı tam olarak başarıp başaramadığı, birincil önemde bir soru değildir. Onun bu gerekliliği görmüş ve açıklamış olması yeterlidir. Ancak bununla birlikte şu açıktır ki; ontoloji, öncelikli olarak pozitif bilimlerin temellendirilmesine dayanmamaktadır. Temellendirmenin gerekliliği ve rolü, insan aklına eşlik eden “yüksek bir ilgi” içerisinde gerekçelendirilebilir. Ancak *Metaphysica Generalis*, gerekli

“donanımı”⁶ Metaphysica Specialis’e verdiği için temellendirmede bunların özsel belirlenimleri de dönüşmek durumundadır.

Metafiziğin temellendirilmesi, bütününde ontolojinin içsel olanağının açığa çıkarılmasıdır. Kant’ın “Kopernikçi dönüşüm” başlığı altında tanımladığı ancak sürekli yanlış yorumlanan gerçek metafizik anlam budur. “Şimdiye kadar kabul edilen, tüm bilgimizin nesnelere yöneldiği; ancak bilgimizi genişleten kavramlar yoluyla ve önsel (a priori) olarak nesnelere ilişkin bir şeyler bilme uğraşlarının bu koşul altında boşa çıktığıydı. Metafizikle ilgili ödevlerde ilerleme kaydedilip kaydedilmediği bilinmese de denenen, nesnelere bizim bilgimize göre şekillendiğini kabul etmek olmuştur. Buna göre, sahip olduğumuz bilgi, bize verilmeden önce nesnelere ilişkin bir şeyleri saptaması gereken bilgi olanağı ile önsel olarak örtüşür”⁷.

Kant’ın bununla kastettiği şudur; “her bilgi” ontik değildir ve ontik olmayan bilgiler ancak ontolojik bilgiyle olanaklı hale gelir. Varolana ilişkin bilginin “Uygunluğu” (adaequatio) anlamındaki “eski” hakikat kavramı; Kopernikçi dönüşüm yoluyla kısmen sarsılmıştır. Yani Kopernikçi dönüşüm, hakikat kavramının koşulsal zeminini hazırlamış, diyesi onu gerekçelendirmiştir. Eğer var olan olarak var olan önceden açık (offenbar) ise, yani varlık tasarımıyla görülüp anlaşılıyorsa ontik bilgi, var olana (“nesnelere”) benzer, uyar. Nesnelere, diyesi nesnelere ontik belirlenebilirlikleri, bu sonal bilgiye göre hareket ederler. Var olanın açıklığı (ontik hakikat), var olanın varlık tasarımı (ontolojik hakikat) üzerindeki örtünün kaldırılması etrafında döner; ancak ontik bilgi, nesnelere “göre” hareket etmez. Çünkü ontik bilgi, ontolojik bilgi olmaksızın bir kere bile bir olanağa sahip olamaz.

Buraya kadar, geleneksel metafiziğin temellendirilmesinin ontolojinin içsel olanağı sorusunda filizlendiği açıklığa kavuşmuştur. Ancak bu temellendirme, neden “*Saf Aklın Bir Eleştirisi*”ne dönüşmektedir?

⁶ Über die Fortschritte ..., a. a. O. S. 302.

⁷ B XVI.

“Saf Aklın Eleştirisi” Olarak Metafiziğin Temellendirilmesi

Kant, ontolojinin olanağı sorununu şu soruya götürmektedir: “Sentetik yargılar, önsel olarak nasıl olanaklıdır? Bu problem ifadesi, metafiziğin temellendirilmesinin saf aklın bir eleştirisi olarak uygulanması için açıklama sunmaktadır. Ontolojik bilginin olanağı sorusu, bu bilginin geçici (yitimli) özelliğini gerektirir. Kant, bu kalıp içinde, geleneğe uygun olarak bilmeyi yargıda bulunma olarak kavrar. Hangi tür bilgi, ontolojik anlamada önceldir? Var olan, bu ontolojik anlama içerisinde anlaşılır. Ancak orada bilinen şey, var olana aittir ve her daim olduğu gibi deneyimlenmiş ve belirlenmiş olabilir. Var olanın bu anlaşılmış neliği, tüm ontik deneyimden önceki ontolojik bilgi içerisinde öğretilir. Var olanın ne olduğunu; eşdeyişle var olanın kendisini açığa çıkaran bilgiyi, Kant “sentetik” bilgi olarak tanımlamaktadır. Böylece ontolojik bilginin olanağı sorusu, a priori (önsel) sentetik yargıların özü problemine dönüşür.

Varlığa ve var olana ilişkin bu nesne odaklı yargıların temellendirme yeri, deneyimde bulunmaz; çünkü var olanın deneyimi hep var olanın ontolojik anlayışına güdümlüdür. Bu anlayışa ise, belirli bir bakımdan deneyim ile erişilir. Buna göre ontolojik bilgi, deneyime göre öğretilmesi zorunlu olmayan temellere (ilkelere) göre yargıda bulunmadır.

Fakat Kant, ilkelere çıkarak önsel olarak bilme yetimizi “saf akıl” olarak tanımlar. Saf akıl, bir şeyi kesin olarak bilmenin ilkelerini kapsayan akıldır. Buna göre akılda bulunan ilkeler, önsel bir bilginin olanağını veriyorsa, ontolojik bilginin olanağının açığa çıkması, saf aklın özünün ortaya çıkması halini alır. Saf aklın özünün sınırlarını çizmek, aynı zamanda onun yokluğunu (Unwesen) ayırt edici biçimde belirlemek, bununla birlikte onu sınırlamak ve onun özsel olanaklarına indirgemektir. Ontolojinin özünün açığa çıkması olarak metafiziğin temellendirilmesi, “saf aklın eleştirisi”dir.

Ontolojik bilgi, başka bir anlatımla önsel “bireşim”, tüm eleştirinin bu bilginin uğruna var olmasıdır. Bu bireşimin daha yakından belirlenmesi, metafiziğin gerekçelendirilmesindeki başat

problemin saptanmasında daha da ivedi hale gelmektedir. Kant, bireşim (Synthesis) kavramını, çeşitli anlamlarda kullanmakla kalmaz, onun için bu anlamlar, metafiziğin temellendirilmesindeki problemin formülünde iç içe geçmektedir. Sorun, buradan önsel bireşimsel yargıların olanaklılığına uzanmaktadır. Artık her yargı, bir “ben bağıyorum” a denk gelen bir özne-yüklem birlikteliğidir. Bu anlamda özne-yüklem-bağıntısının uyumu, yalnızca öznenin tasarımında yatıyorsa da “analitik” yargılar da çoktan sentetik olmuştur. Ancak sentetik (bireşimsel) yargılar, iki anlamda “sentetik” tir: öncelikle yargı oldukları için, ikincil olarak da var olanın kendisinden çıkan “bağlama” tasarımının yasalarının “öğretilmiş” olmasından sentetiktir.

Burada sorunsallaştırılan önsel sentetik yargılarda, bireşimin başka bir biçimi söz konusudur. Bireşim, var olana ilişkin bir şeyler öğretmeli, deneysel olarak var olandan çıkmayan bir şeyler öğretmelidir. Var olanın varlıksal belirlenimini öğretmek, geçici olarak var olana dayalı değildir. Bu var olana dayalı olma durumu, “bir şeye ilişkin saf ilişki” nin kendisidir ve ilişkinin neye dönük olduğunu ve ufkunu belirler. Bu ilişki, var olanın kendisinde görgül bireşimle deneyimlenebilir olur. Bu önsel bireşim, bu bireşimin olanaklılığının ortaya çıkarılması sayılır. Bu bireşimin özüyle ilgili yapılan bir araştırmayı, Kant aşkınsal inceleme olarak tanımlar. “Önsel olarak olanaklı olduğu ölçüde nesnelere değil nesnelere bilme tarzımızla ilgilenen her tür bilgiyi aşkınsal olarak tanımlıyorum”. O halde aşkınsal bilgi, var olanın kendisini değil, geçici (yitimsel) varlık anlayışının olanağını; eş deyişle var olanın varlık kavrayışını inceler. Aşkınsal bilgi, saf aklın var olanı aşmasına (aşkınsallık) karşılık gelir.

Ontolojinin olanağını araştırma problemi yapmak demek; varlık anlayışının aşkınlığının olanağını; diyese özünü sorgulamak, yani aşkınsal açıdan felsefe yapmak demektir. Bu nedenle Kant, geleneksel ontoloji sorunsalını belirginleştirmek için *Metaphysica Generalis* (Ontologia) yerine “aşkınsal felsefe” nitelemine kullanır. Buna uygun olarak da geleneksel ontolojiyi anarken “eskilerin aşkınsal felsefesi”nden söz eder.

Ancak *Saf Aklın Eleştirisi*, aşkınsal felsefenin bir “sistemi”ni sunmaz, aksine bunun yöntemine ilişkin bir incelemedir. Ancak buradaki inceleme, yol almadaki tekniğe ilişkin öğreti değil,

ontolojinin tüm çerçevesini ve tüm içsel eklemlenmesini ortaya koymayı ifade eder. Ontolojinin içsel olanağının tasarımı olarak metafiziğin temellendirilmesinde “bütün ön taslak bir metafizik dizgesi olarak saptanır”⁸.

Bu yapıt, “deneyimin kuramı” ya da pozitif bilimlerin kuramı olarak yorumlanırsa, saf aklın eleştirisinin amacı gözden kaçmış olur. *Saf Aklın Eleştirisi*'nde “bilgi kuramı”, hiçbir katkı sunmaz. Eğer yorum, bilgi kuramı sayılabilseydi; saf aklın eleştirisinin ontik bilginin (deneyimin) değil, aksine ontolojik bilginin kuramı olduğu söylenebilirdi. Ancak aşkınsal estetik ve aşkınsal çözümlemenin yaygın yorumuna uzak düşen bu yaklaşım bile özsel olanı yakalayamamıştır. Öyle ki aynı şekilde ontoloji, *Metaphysica Generalis* olarak; yani tüm metafizik içinde bir yapı taşı olarak temellenmekte ve bu noktada ilk defa kendisine dönmektedir. Aşkınlık problemiyle birlikte metafiziğin yerine “bilgi kuramı” geçmez, aksine ontoloji, içsel olanaklılığı bakımından sorgulanır.

Bir bilginin özüne, onun hakikati dahilse, önsel bireşimsel bilginin içsel olanağına ilişkin aşkınsal problem, ontolojik aşkınlığın hakikatindeki öze dair soruna eş değerdir. Esas olan, bütün görgül hakikatlerin önünde yer alan ve onları olanaklı kılan “aşkınsal hakikati” belirlemektir. “Çünkü hiçbir bilgi, bütün içeriğini kaybetmediği sürece; eş deyişle herhangi bir nesneye dönük tüm bağıntısını; yani tüm hakikatini yitirmediği sürece aşkınsal hakikate zıt düşmez”.⁹ Ontik hakikat, zorunlu olarak ontolojik hakikate yönelir. Bu, “Kopernikçi Dönüşüm”ün anlamının haklı olarak yeniden yorumlanması anlamına gelir. Bu dönüşümle birlikte Kant, bu nedenle ontoloji problemini merkeze alır. Kökensel ontolojik hakikatin olanağı sorunsalı için hiçbir şey var sayılamaz, en azından pozitif bilimlerin hakikati var sayılamaz. Temellendirme, daha çok önsel bireşimi yalnızca kendi içinde kendisine esas alan nüvelerin izlerini sürmelidir. Her bireşimi geliştiren (özde olanaklılaştıran), bu nüvelerdir.

Metafiziğin temellendirilmesinin kendine özgünlüğünü daha net kavranması için Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'nden şöyle söz eder: ; “Bu çalışma zordur ve kararlı bir okuyucu ister. Okuyucu, aklın

⁸ B XXIII.

⁹ A 146, B 185.

kendisi dışında hiçbir şeyi temel almayan bir sistem dahilinde ve herhangi bir gerçeğe dayanmadan; yavaş yavaş düşünebilmeli, bilgiyi kendi kökensel nüvelerinden geliştirmek için çabalamalıdır.”

Bu noktada, ontolojinin olanağının bu gelişimi nasıl kendi nüvelerinden doğuyor; bunu ortaya koymak, bir ödev olarak belirlemektedir.